
ZIELONOGÓRSKIE SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE
DYSKURSY O PRZESZŁOŚCI. DYSKURSY W PRZESZŁOŚCI

Magdalena Hawrysz

Uniwersytet Zielonogórski

KOBIECY DYSKURS NIEPODLEGŁOŚCIOWY – ŹRÓDŁA DO BADAŃ

Kategoria dyskursu coraz częściej jest wykorzystywana w badaniach nad przeszłością języka. Szczególnie przydatna jest tam, gdzie w centrum dociekań stawia się aspekty komunikacyjne języka, jego wymiar pragmatyczny, kognitywny, kulturowy, socjalny. Dyskurs pozwala spojrzeć na wszystkie te zjawiska kompleksowo, w ich wzajemnych powiązaniach i uwarunkowaniach, stwarza perspektywę, która umożliwia powiązanie języka z wieloma sferami jego funkcjonowania. Tak zorientowane badania są wartościowe poznawczo, ponieważ przez analizę języka pozwalają dotrzeć do systemu wartości podmiotu dyskursu, przybliżyć podstawowe pojęcia, idee (czy raczej ich profile), zrekonstruować wizję świata wspólnoty dyskursywnej, scharakteryzować pożądane w niej postawy, wyinterpretować właściwy dla niej system przekonań. Wyniki zaś analiz dotyczą w równym stopniu samego języka, co i jego użytkowników, uwyrażniając humanistyczny format językoznawstwa i czyniąc z niego naukę wielowymiarową.

O dziejach polszczyzny ogólnej projektowanych jako dzieje czterech typów dyskursu publicznego (politycznego, religijnego, edukacyjnego i cywilizacyjnego) pisał w 2009 roku Stanisław Dubisz¹. Od tamtego czasu powstało sporo opracowań częściowych opisujących m.in. dyskurs patriotyczny, prawny, barokowy, polemiczny, edukacyjny². W ten nurt wpisuje się podejmowana przeze mnie próba charakterystyki

¹ S. Dubisz, *Dzieje języka polskiego jako problem badawczy w pracy historyka języka*, „Poradnik Językowy” 2009, z. 3, s. 23.

² Dla przykładu: M. Siuciak, *Dyskurs publiczny w perspektywie diachronicznej*, [w:] *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice 2016, s. 350-357; *eadem*, *Polski dyskurs patriotyczny w prasie i w pismach okolicznościowych z drugiej połowy XVIII wieku*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2016, t. 23 (43), nr 1, s. 81-93; *eadem*, *Przejawy dyskursu publicznego w dawnych tekstach prawnych*, „Język Polski” 2011, z. 1, s. 50-57; *eadem*, *Średniowieczny dyskurs prawny – czyli o początkach stylu urzędowego*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny – dawniej i dziś*, red. U. Sokółska, Białystok 2011, s. 285-298; A. Rejter, *Romans*

kobiecego dyskursu niepodległościowego. Projekt nie przybrał jeszcze ostatecznego kształtu, zatem to, co przedstawię poniżej, jest bardziej dzieleniem się z organizowania warsztatu badawczego niż prezentacją konkretnych rozwiązań i ustaleń.

Tradycyjna narracja historyczna pozostaje w istocie męska i z męskiego punktu widzenia prowadzona. Oczywiście jest natomiast, że kobiety miały swój udział w dziejach państwa i społeczeństwa. O uzupełnienie historiografii o prace ukazujące „wkład kobiety polskiej do narodowej kultury materialnej i duchowej” upominała się przy okazji jubileuszu 1000-lecia państwa polskiego Dionizja Wawrzykowska-Wierciochowa³. Stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości zainspirowało mnie do tego, by sprawdzić, czy, co, jak i dlaczego o przełomowym w dziejach narodu polskiego wydarzeniu myślały i mówiły kobiety.

Jak twierdzi Inga Iwasiów, „płeć, wyznaczając odmienne ścieżki egzystencji, przejawiać się musi także odmienną ekspresją artystyczną”⁴. Analizy kobiecego pisarstwa, dokonane choćby przez Julię Kristewę, Marka Olsena czy Marię Janion wskazują, że istnieje zasadnicza różnica między kobietami i mężczyznami w posługiwaniu się słowem. Nie chodzi przy tym o stosowanie innego, własnego języka, lecz o „»dekonstrukcyjny« stosunek do niego i rozsadzanie niejako »od wewnątrz« literackich schematów przedstawiania rzeczywistości opartych na tradycyjalnym werbalizmie”⁵. Podchodząc więc z całą ostrożnością do *écriture féminine*, można jednak zakładać, że zarówno pole tematów, motywów, ich ujętykowanie, sposób prowadzenia narracji itd. mogą być w tekstach autorstwa kobiet specyficzne dla płci⁶.

barokowy – analiza dyskursologiczna wobec granic gatunku. Na przykładzie twórczości Hieronima Morsztyna, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5: *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 199-209; *idem*, *Barokowy romans wierszowany – problemy gatunku i dyskursu. (Na przykładzie „Wizerunku złocistej przyjaźni zdrady” Adama Korczyńskiego)*, „Język Artystyczny” 2010, t. 14: *Wymiary tekstu – perspektywy interpretacji*, s. 57-83; *idem*, *Zagadnienia interkulturowości w diachronicznej refleksji nad tekstem i dyskursem*, [w:] *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachura, M. Smykała, Wrocław 2009, s. 249-262; *idem*, *Dialog w staropolskiej literaturze popularnej – między potocznością a polifonią dyskursu*, [w:] *Czas i konwersacja. Przeszość i teraźniejszość*, red. M. Kita, J. Grzenia, Katowice 2006, s. 131-145; M. Hawrysz, *XVI-wieczny dyskurs polemiczny w świetle pism Grzegorza Pawła z Brzezin*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, t. 25 (45), nr 1, s. 45-59; *eadem*, *Polemika między Starowolskim i Przyrkowskim. Przyczynek do badań XVII-wiecznego dyskursu tolerancji*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, t. 25 (45), nr 1, s. 45-60.

³ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Stan badań nad dziejami kobiety polskiej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1963, t. 7, s. 97-110.

⁴ I. Iwasiów, *Płeć jako niewyraźne, niewypowiadalne, niedefiniowalne*, [w:] *Literatura wobec niewyraźnego*, red. W. Bolecki, E. Kuźma, Warszawa [1998], s. 165.

⁵ B. Karowska, *Druga płeć na wygnaniu. Doświadczenie migracyjne w opowieści powojennych pisarek polskich*, Kraków 2013, s. 99.

⁶ Por. K. Kłosińska, *Écriture féminine. Rok 1974*, „Język Artystyczny”, t. 12: *Literatura kobiet, literatura kobieca, kobiecość w literaturze*, red. B. Witosz, Katowice 2003, s. 213-247.

W moim przekonaniu kobięcy dyskurs niepodległościowy, a więc dyskurs, którego przedmiotem jest niepodległość, dążenie do niej, walka o nią, należy rozpatrywać w długim kontinuum chronologicznym, dla którego wewnętrzną cezurą staje się moment wybuchu I wojny światowej. W pierwszym okresie – co oczywiste – dominującą perspektywą była konieczność odnalezienia się w nowej, bezpaństwowej rzeczywistości i dążenie do zachowania narodowości. Drugi okres – lata 1914-1918 – będzie się wiązać z realną walką o niepodległość w kontekście Wielkiej Wojny.

Nadrzędnym kluczem doboru tekstów reprezentujących ten typ dyskursu jest oczywiście autorstwo kobiet: zawodowych pisarek, jak i amateerek, autorek powieści edukacyjnych, historycznych, pism pedagogicznych, wspomnień, publicystek, obserwatorek Wielkiej Wojny, niekiedy jej bezpośrednich uczestniczek. Wartość literacka tekstów – różna – jest dla podejmowanych zadań bez znaczenia, chodzi bowiem o to, by sprawdzić, w czym – jeśli w ogóle – tkwi specyfika kobiecego mówienia o niepodległości, czy autorki tworzą własny sposób opowiadania o niej, czy też korzystają z wypracowanych – siłą rzeczy męskich – konwencji i wzorców.

Sądzę, że stanie się to możliwe za sprawą wskazania typowych dla kobiecego dyskursu niepodległościowego semantycznych centrów, leksykalnych filarów, skonwencjonalizowanych konstrukcji i zabiegów językowych, a także zrekonstruowanie obrazu kobiety matki, kobiety walczącej, obrazu zaborcy (czy szerzej wroga), wreszcie – odtworzenie profili najważniejszych pojęć i wartości.

Niewątpliwie ważnym elementem dyskursowego pejzażu staną się miejsca pamięci, *lieux de mémoire*, rozumiane w ślad za Pierre'em Norą nie topograficznie (choć i to możliwe), lecz symbolicznie, jako zdarzenia, osoby, wytwory kulturowe oraz wszelkie praktyki, które pozwalają na zakotwiczenie w pamięci istotnych dla wspólnoty elementów przeszłości. Wśród nich naczelne miejsce przypadnie celebrowaniu pogrzebów wieszczów narodowych, rocznic wielkich zrywów narodowościowych, czczenie pamięci wielkich postaci historycznych, w tym Komendanta, ale także kobiet uczestniczących w powstaniu listopadowym, jak Emilia Plater czy nieznaną z imienia Dębińska, oraz styczniowym: Joanna z Pasławskich Żubrowa, Anna Henryka Pustowojtówna, adiutantka Langiewiczza. Niemalże znaczenie będą miały również symbole narodowe, takie jak maciejówka czy orzełek.

Mam świadomość⁷, że ta różnorodność celów szczegółowych domaga się w przyszłości uporządkowania i metodologicznej precyzji. Ostateczne jednak rozstrzygnięcia co do tego, czy docelowo badania będą wpisane w krąg semiotycznej, narracyjnej czy może krytycznej analizy dyskursu muszą zostać odłożone do czasu pełnego rozeznania w źródłach.

⁷ W tym miejscu pragnę podziękować za inspirujące rozmowy dr hab. Magdalenie Steciąg.

Kwestią zasadniczą w tak zaprojektowanych badaniach jest dobór materiału badawczego. Na obecnym etapie nie jest to jeszcze zbiór zamknięty. Uwzględnienie w nim określonych typów tekstów czy konkretnych utworów wynika z rekonesansowego na razie przeglądu istniejącego piśmiennictwa, ale tropy poszukiwania źródeł wynikają z zakładanych celów.

Pierwszym zatem typem tekstów, który daje szansę na rekonstrukcję kobiecego dyskursu niepodległościowego, są utwory o charakterze **wspomnieniowym, pamiętnikarskim, kronikarskim** opisujące wydarzenia I wojny światowej i udział w nich kobiet. W 20-leciu międzywojennym tego rodzaju książek ukazało się wiele. Dla przykładu przywołajmy powstałe z inicjatywy Aleksandry Piłsudskiej dwa duże tomy (z planowanej trylogii) – *Wierna służba* oraz *Służba Ojczyźnie* relacjonujące różnorodne doświadczenia kobiet w walce o niepodległość⁸. Autorkami tekstów są wyłącznie kobiety, a wspomnienia dotyczą *pracy niepodległościowej*, jak określają swoje różnorodne aktywności uczestniczki Wielkiej Wojny. Tego samego okresu dotyczą również wspomnienia Zofii Germanowej, Marii Glinczanki, Zofii Nowosielskiej, Marii Paszkowskiej, Julii Świtalskiej-Fularskiej, Zofii Zawiszanki, Marii Zdziarskiej-Zaleskiej.

Wstępny ogląd tego materiału pozwolił zauważyć kilka charakterystycznych właściwości jednej z odsłon kobiecego dyskursu niepodległościowego. Należą do nich gloryfikowanie działań wojennych, idealizacja wizerunku kobiet żołnierek, emocjonalizacja przekazu, operowanie patosem. Ujawniło się także kilka słów kluczowych, wśród których na czoło wybijają się, oczywiście, *Ojczyzna* (regularnie pisana wielką literą), *służba*. Bez nadmiernego ryzyka popełnienia błędu można też powiedzieć, że do innych ważnych leksykalnych eksponentów wartości analizowanego dyskursu będą należały *bohater*, *legiony*, *naród*, *niepodległość*, *wolność*, *patriota*, *patriotyzm*, *Polska*, *wróg*, *zaborca*.

Wskazane publikacje, które zgodnie z dyspozycjami gatunkowymi noszą na sobie odcisk własnej, intymnej wizji świata, można by traktować jako zapis p o k o l e n i o w e g o d o ś w i a d c z e n i a i uznać za reprezentatywne dla stanowiska ówczesnych Polek. Takie podejście wynika z udowodnionej już przez badaczy przydatności indywidualnych relacji pamiętnikarskich do analiz zbiorowej tożsamości⁹. Ich uwzględnienie nakazuje jednak pamiętać o trzech sprawach: po pierwsze, wskazane teksty były pisane na zamówienie, po drugie, powstawały w określonych warunkach

⁸ *Służba Ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915-1918*, Warszawa 1929, [online] <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=14026>. *Wierna służba. Wspomnienie uczestniczek walk o niepodległość 1910-1915*, Warszawa 1927. [dostęp: 20.02.2018].

⁹ A. Niewiara, *Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI-XX w.)*, Katowice 2010. Autorka na podstawie tekstów autobiograficznych z okresu od XVI do XX w. tropi ślady potocznego myślenia Polaków o samych sobie.

społeczno-politycznych, po trzecie wreszcie, ich autorki wywodzą się z jednego środowiska politycznego.

Jak wspomniano, inicjatorką tomu i jego redaktorką była żona Józefa Piłsudskiego, autorkami zaś były zwolenniczki sojuszu w walce o niepodległość Polski z Austrią, głównie peowiczki. Te aspekty sprawiają, że z ostrożnością trzeba podchodzić choćby do zawartych we wspomnieniach apoteozujących opisów Piłsudskiego czy pomijania okrucieństw wojny.

Nie wolno też zapomnieć o dydaktycznym duchu, jaki wyraźnie patronuje wspomnieniom uczestniczek walk I wojny światowej. Alicja Kusiak-Brownstein twierdzi, że ich autobiograficzne relacje można traktować jako „politycznie zaaprobowane wzorce kulturowych zachowań kobiecych w momentach kryzysowych”¹⁰. Według badaczki upublicznienie autobiografii miało cele dydaktyczne¹¹, w odradzającym się i wciąż niestabilnym państwie, w momencie konsolidowania i kształtowania nowego społeczeństwa teksty te miały wychowywać kobiety do wypełniania pożądanых w niepewnych czasach ról.

Z tego powodu wskazane źródła zasadnie będzie uzupełnić o teksty, które po pierwsze wolne są od znamion intencjonalnego kształtowania postaw w nowo tworzonym państwie, po drugie – reprezentują odmienną od lewicy niepodległościowej (irredenty) optykę. Szczególną rolę należy tu przypisać **prywatnej korespondencji**. W tym obszarze piśmiennictwa nie mam jeszcze pełnego rozeznania co do zasobów archiwalnych, ale wstępne rozpoznania pozwoliły stwierdzić, że dostępne są listy Zofii Zawiszy-Kernowej, peowiczki, wywiadowczyni Legionów Polskich¹²; Wandy Filipkowskiej-Pelczyńskiej, kurierki I Brygady Legionów Polskich¹³; Kazimierzy Grunertówny, członkini POW, sanitariuszki Legionów, działaczki Ligi Kobiet (to pierwsza z perspektyw), ponadto dysponujemy edycjami listów Gabrieli Zapolskiej¹⁴ czy znakomitej aktorki Ireny Solskiej¹⁵ (można zakładać, że to inna perspektywa).

Wartości ujawniania odmiennego niż piłsudczykowski punkt widzenia upatruję w **niepublikowanych** w czasie II Rzeczypospolitej **pamiętnikach i dziennikach**. Należą tu choćby znane z pośmiertnego wydania dzienniki Zofii Nałkowskiej. Jej dystans do

¹⁰ A. Kusiak-Brownstein, *Płeć kulturowa, „doświadczenie” i wojna – kilka metodologicznych uwag o wykorzystaniu relacji wspomnieniowych*, [w:] *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturalne aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarcza, t. 9, Warszawa 2005, s. 413.

¹¹ *Ibidem*.

¹² <http://www.bj.uj.edu.pl/akcesja/opisy?limit=50&page=27&yr=&cid=31> [dostęp: 20.02.2018].

¹³ http://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/PL-21/type/fa/id/PL-21-665_SLASH_0/page/2;jsessionid=E14BF3CE910510CE7076934E310EB43D [dostęp: 20.02.2018].

¹⁴ *Listy Gabrieli Zapolskiej*, t. 1-2, Warszawa 1970.

¹⁵ *Listy Ireny Solskiej*, Warszawa 1984.

wojny, jako takiej, a w szczególności do wojny, w której Polacy walczą przeciwko sobie jako żołnierze wrogich armii, jest wyraźny, co zaświadczą choćby takie fragmenty:

W Warszawie jest smutno i ciężko, wciąż nowe gromady wojska idą ulicami, żegnane głośno przez ludność. Jest w tym złudzenie niejaki prawdziwych jak gdyby wzruszeń, gdyż odchodzą stąd głównie polscy rezerwiści – i odchodzą przeciw wspólnemu na razie wrogowi. Idyllę tę mąci przecież fakt, że tyłu jest jeszcze Polaków w szeregach austriackich i niemieckich (Z. Nałkowska, *Dzienniki II. 1909-1917*, s. 340);

kraj odradza się właśnie wtedy, gdy trzy odłamy jego ludności najstaranniej wzajem do siebie strzelają [...] wszelkie stronnicze patetyzowanie tych czynności jest stanowczo anachroniczne (Z. Nałkowska, *Dzienniki II. 1909-1917*, s. 350-351).

Okrucieństwo wojny i jej konsekwencje widziane oczami obywaterek pośrednio tylko zaangażowanych w działania wojenne (przez udział krewnych w walce, organizowanie pomocy finansowej czy sanitarnej itp.) można też obserwować w dziennikach pisanych z oblężonych miast: Lwowa i Przemyśla. Zwłaszcza we wspomnieniach autorstwa Zofii Romanowiczówny, duża jest emocjonalność relacji wywołana napięciem między „świętą powinnością” (252), jak nazywa walkę o niepodległość, a „masakrą ludzi w tak niesłychanej ilości” (252), „morzem wylanej krwi i łez” (257)¹⁶.

Ciekawe – jak sądzę – będzie uwzględnienie dzienników Marii Kasproviczowej¹⁷, rosyjskiej żony polskiego poety zaangażowanego w działalność niepodległościową. Nie jest wykluczone, że jej perspektywa – „wmieszkałej Polki” z jednej, obywatelki państwa zaborczego z drugiej strony, pozwoli odsłonić kolejną perspektywę analizowanego dyskursu.

Podsumowując ten wątek, chcę wyrazić zastrzeżenie, że prawdopodobnie kobiecy dyskurs niepodległościowy wyodrębniony tu na podstawie kryterium tematycznego i kryterium nadawcy będzie obszarem ścierania się różnych dyskursów ideologicznych, dla których odmienny punkt widzenia, rozumiany jako kategoria lingwistyczna, to czynnik kreowania zupełnie nieraz odmiennych reprezentacji przedmiotów dyskursu.

Charakterystyka kobiecego dyskursu niepodległościowego, a więc ściśle związanego z ideologią rozumianą jako „reprezentacja mentalna grupy [...], jako aspekt poznawczy, systemy przekonań, rodzaje wiedzy i postaw danej grupy”¹⁸, wymaga uwzględnienia kontekstu politycznego, społecznego, kulturowego w wieku XIX i początku XX współkonstytuującego znaczenia wytworów dyskursu. To pozwoli wskazać intelektualne zaplecze, źródła, które kształtowały wyobraźnię, światopogląd oraz wzorce zachowań młodych panien. Będzie to jednocześnie przyczynek do charakterystyki pierwszego chronologicznie okresu dyskursu niepodległościowego. Należy się

¹⁶ Z. Romanowiczówna, *Dziennik lwowski 1842-1930*, t. 2, Warszawa 2005.

¹⁷ M. Kasproviczowa, *Dziennik*, Warszawa 1958.

¹⁸ B. Witosz, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009, s. 69.

spodziewać, że z racji silnej zwłaszcza w zaborze rosyjskim cenzury w przeważającej mierze dyskurs ten trzeba będzie rekonstruować ze źródeł pośrednich, również tych, w których zastosowano język ezopowy.

Dla tej odslony dyskursu zasadne będzie sięgnięcie po **historiografię**. W dziejach państw i społeczeństw każdego czasu, a w dobie zagrożonej polskości w szczególności, to niezwykle ważny nurt piśmiennictwa kształtujący postawy patriotyczne i tożsamość narodową, wyraz dążeń do utrzymania narodowej świadomości u rosnącego w niewoli młodego pokolenia, przejaw protestu przeciw rusyfikacji i germanizacji¹⁹. Z fundamentalnej roli historiografii w modelowaniu sposobów myślenia zdawali sobie sprawę XIX-wieczni pisarze, wśród których można wskazać i kobiety. Dla popularyzacji określonej wizji przeszłości wśród młodzieży znaczącą rolę odegrała Zofia Bukowiecka, autorka licznych powieści dla młodego odbiorcy²⁰. Jej adresowana do środowisk wiejskich *Mała historia Polski* to przykład dzieła o znakomicie realizowanej funkcji dydaktycznej. Wyeksponowano w nim przede wszystkim te historyczne wydarzenia, które rodziły dumę narodową lub stawać się mogły przestrożą dla przyszłości. Świadoma stawianych sobie celów pisze tak:

ja wam opowiadać będę [...] jak się to Polanie rządzi, sądzili, jak oganiali granice przed rabusiami, którzy nam ojczyznę zabrać chcieli, jakich mieliśmy świętych ludzi, zuchów wojaków, królów mądrych i sprawiedliwych. Jak potrafię, tak mówić będę, a wy słuchajcie, i niech nam // Najświętsza Panienska Częstochowska dopomoże, abyśmy przez wielkie ukochanie wszystkich rzeczy, które były dawniej w naszej Ojczyźnie, umieli teraz służyć jej, jako służyli dziadowie i pradziadowie²¹.

Do **historii w wersji popularnej**, czyli zawierającej nie tylko oparte na źródłach fakty historyczne, ale i wątki anegdotyczne, należą dwie inne książki Z. Bukowieckiej: *Jak Piastowie budowali Polskę* oraz *Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza*²². W utworach tych nietrudno znaleźć fragmenty mające budzić w małych Polakach poczucie dumy, ducha niezłomności i walki, a także prezentujące różne wymiary patriotyzmu:

za sprawą zaś Jadwigi pokierują wóz ojczysty na tak szerokie gościńce chwały, po jakich nigdy dotąd toczyć się jeszcze nie miał sposobności (*Jak Polska za Jagiellonów...*, s. 25);

¹⁹ Por. G. Skotnicka, *Pozytywistyczne powieści z dziejów narodu dla dzieci i młodzieży*, Gdańsk 1974.

²⁰ J. Kisiełewska, *Z Konarskich Zofia Bukowiecka: życie i prace*, [online] <http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=34239> [dostęp: 20.02.2018].

²¹ Z. Bukowiecka, *Mała historia Polski*, Kraków 1906, s. 3-4, [online] <https://polona.pl/item/mala-historia-polski,NDczNw/2/#item> [dostęp: 20.02.2018].

²² *Eadem, Jak Piastowie budowali Polskę*, Warszawa 1907, [online] <https://polona.pl/item/jak-piastowie-budowali-polske-opowiadania,MTEwMjA5MzE/6/#info:metadata;eadem,Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza>, Warszawa 1909, [online] <https://fbc.pionier.net.pl/id/nns5bd5>. [dostęp: 20.02.2018].

Krzyżacy znaczyli każdą piędź zabranej ziemi krwią, rozpustą, krzywdą, niewolą – Polska, jak to zobaczycie z dalszego opowiadania, jednym odruchem miłości ludu dla ludu zdobyła ziemię od morza do morza idące (*Jak Polska za Jagiellonów...*, s. 56);

„Miłość ojczyzny powinna być mocna, jak śmierć”, uczył pierwszy historyk polski, święty Wincenty Kadłubek, i ta to mocna miłość sprawiła, że naród nie tylko urósł w granicach, ale chciał być polskim w domu (*Jak Polska za Jagiellonów...*, s. 315);

[...] nauczono go tam szanować nie tylko tych synów narodu, którzy za Ojczyznę walczą, ale i tych, którzy służą jej nauką, którzy pracują myślą, przysparzają bogactw duchowych (*Jak Piastowie...*, s. 144);

Jakżebyśmy tej ziemi ojczystej, my, Piasta dzieci, kochać nie mieli (*Jak Piastowie...*, s. 69).

W nurcie piśmiennictwa wykorzystującego historię jako budulec narracji na uwagę zasługują również utwory Jadwigi Teodozji Papi, bardzo poczytnej autorki kilkudziesięciu utworów dla młodzieży, głównie dla dziewcząt. Dla przykładu *Obrazki z życia znakomitych Polaków i Polek* to fabularyzowana historia skomponowana na wzór katalogów słynnych postaci. Spośród kobiet w gronie sław znalazły się Jadwiga, Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, Regina Herbutówna Żółkiewska. Ta ostatnia, żona hetmana, która „świeciła wzniosłymi cnotami”²³ (118), prezentowana jest jako „tkliwa matka ludu swego, sprawiedliwa królowa, gołąbka pocieszycielka, pracowita pszczoła ula swego” (115), nieustająca w wysiłkach, by wykupić syna z niewoli, a głowę męża poległego pod Cecorą sprowadzić do rodzinnej posiadłości. Z innych tytułów J.T. Papi warto wymienić *Opowiadania ciotki Ludmiły o dawnych czasach i ludziach* (Warszawa 1891), *Nowe opowiadania ciotki Ludmiły* (Petersburg 1897), *Błysnęło i zgasło. Powieść historyczna dla młodzieży* (Warszawa 1898), które zawierają nie tylko beletryzowane wątki historyczne, ale także materiały geograficzne i materiały z dziejów literatury okraszone wypisami.

W kręgu literatury osadzonej w przeszłości, a tworzonej z troski o świadomość narodową dzieci mieści się także powieść *Książka Zosi. Opowiadania babuni o ojczyźnie* (Warszawa 1914) Zofii Bukowieckiej, *O szarej godzinie. Opowiadanie dziejów ojczystrych* (Warszawa 1883) Zuzanny Morawskiej, wreszcie – utwory Pauliny Krakowowej (*Powieść z dziejów naszych*, Warszawa 1882). Nie wolno pominąć również fabularyzowanego podręcznika dla dzieci wiejskich *Pielgrzym w Dobromilu*, prozatorskiej kontynuacji *Śpiewów historycznych* J.U. Niemcewicza pióra Izabeli Czartoryskiej powstałego już w 1817 r.

W celu zyskania kontekstu dla kobiecego dyskursu niepodległościowego warto przyrzeć się także **pracom pedagogicznym**, w których propagowane są obowiązujące wzorce moralne i kanony zachowań. Dobrym źródłem dla rekonstrukcji hierarchii

²³ J.T. Papi, *Obrazki z życia znakomitych Polaków i Polek*, Petersburg 1899, [online] <http://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=32412>. [dostęp: 20.02.2018].

cnót niewieścich są studia pedagogiczne, jak np. *Listy nauczycielki poświęcone nauczycielkom ludowym i uczennicom seminaryów nauczycielskich żeńskich* Anastazji Dzieduszyckiej (Kraków 1883) czy *Obowiązki młodych dziewcząt* Zofii Bukowieckiej, która formułuje taki oto program rodzinnych i społecznych zadań kobiety:

Bądźcie obywatelkami kraju w całym znaczeniu tego pięknego słowa, to jest uznajcie się odpowiedzialnymi za swoje czyny, świećcie cnotą, nieskałaną prawością, męstwem, miejcie odwagę swoich przekonań, nie wahajcie się cierpieć za nie. Stójcie na straży ideału, nie dajcie mu wygasnąć w sercach waszych rodzin. Niech bracia wasi, a kiedyś synowie nie marnieją przez brak dążeń, wybiegających poza własne dobro, złe życie i próżniactwo więcej zabierają ofiar, niż służba w społeczeństwie. Przyuczajcie myśl waszą do możliwości cierpienia, zarówno dla siebie, jak dla bliskich wam osób, hartujcie wolę waszą, abyście w godzinę próby umiały stać pod krzyżem, – i to stać, nie upadać, jak stać umiała Matka Chrystusowa²⁴.

Fundamentalne znaczenie dla rekonstrukcji ideałów pedagogicznych w rzeczywistości porozbiorowej będą miały prace Klementyny z Tańskich Hoffmanowej. Ta współtwórczyni i przewodnicząca Związku Dobroczynności Patriotycznej, przywiązana do utrwalań zwyczajem ról kobiety, wyznaczała jej pierwszorzędą rolę w wychowaniu dzieci na wiernych i oddanych obywateli, służących polskiej sprawie. W jej przekonaniu w okresie niewoli państwowej kobiety „miały niezwykłą misję do spełnienia – stały się odpowiedzialne za przetrwanie tradycji narodowych, przekazywanie kultury, historii i języka polskiego, ochronę polskości w domach rodzinnych”²⁵. Hoffmanowa wzywała kobiety do umiłowania ojczyzny ponad wszystko i porozumiewania się wyłącznie w języku polskim. We własnych rodzinach miały one „szerzyć miłość do kraju rodzinnego, zachęcać mężów i synów do wzniosłych czynów”²⁶. W *Pamiętce po dobrej matce* czytamy:

Teraz, kiedy nad szczątkiem dawnej Polski dobroczynne zajaśniało słońce, kiedy przynajmniej w jednej części tak rozległego niegdyś państwa wolno nam być Polakami, prawa, język, imię, mieć własne, szanujmy dary takie drogie, szanujmy tę ostatnią po przodkach puściznę i pamiętkę! Ich cnoty niechaj między nami w całym blasku zajaśnieją, a pomnażane codzienne, niech zostaną rękojmnią przyszłej szczęśliwości wnuków i ich sławy. Ręka przeznaczenia, która potomków za winy ojców karała, przestała na chwilę być groźną i ciążyć nad nami, a wyroki jakby prześlągane zdają się nowym do nas szczęściem uśmiechać. Podajmy sobie ręce, niech w zgodzie nad wspólnym dobrem pracują, szczególnie płęć nasza niech goi blizny, łagodzi urazy, niech składa ogniwa łańcucha, którego spojeń nic zerwać nie zdoła, jeśli je nasze serca i ręce utwierdzać zechcą²⁷.

²⁴ J. Kisielewska, *Z Konarskich Zofia Bukowiecka. Życie i prace*, Warszawa 1923, s. 52.

²⁵ M. Stawiak-Osińska, *Ponętna, uległa, akurათna... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*, Kraków 2009, s. 190.

²⁶ *Ibidem*, s. 191.

²⁷ K. z Tańskich Hoffmanowa, *Pamiętka po drogiej matce, czyli ostatnie jej rady dla córki*, Wrocław 1833, s. 77.

Choć to nurt dominujący, dodajmy, że istniały również postawy odmienne, w których wyraźna jest lojalność wobec władzy. Kobietom zalecano „modlić się za panujących, prosić Boga o ich pomyślność ziemską i wieczną, interesować się ich szczęściem”²⁸.

Rekonstrukcji idei wychowawczych dobrze służy **beletrystyka pedagogiczna**. Prócz wielokrotnie wznawianych, klasycznych w oczekiwaniach wobec kobiet i utrwalających tradycyjne role utworów Klementyny z Tańskich Hoffmanowej warto wspomnieć mało znaną pisarkę Konstancję z Małachowskich Biernacką. W jej książkach (*Rozmowy Pawlunia z Babunią*, Kalisz 1829, *Podróż z Włodawy do Gdańska i z powrotem do Nieborowa*, Wrocław 1823, *Zabawa Polki z synami*, Wrocław 1821) popularne wiadomości z geografii czy historii Polski oraz wspomnienia o sławnych Polakach sprzęgnięte są z nauką zasad moralnych. Podobną rolę odgrywały książki z nurtu **dydaktycznego** Władysławy Izdebskiej (*Praca bogactwem. Powieść dla młodzieży*, Warszawa 1877), Marii Julii Zaleskiej (*Przygody małego podróżnika w Tatrach*, Warszawa 1882), Pauliny Wilkońskiej (*Dziedziczka Czarnolic*, Lwów 1867), Julii Wojkowskiej (*O poczciwym Janku i dobrej Marysi książka, którą Kuba kupił Jankowi i Marysi*, Poznań 1846), Elżbiety Jaraczewskiej (*Upominek dla dzieci, czyli krótkie powieści moralne*, Warszawa 1842, *Zofia i Emilia. Powieść narodowa oryginalnie przez Polkę napisana*, Warszawa 1827) czy Zofii Urbanowskiej, jednej z najpopularniejszych w końcu XIX w. powieściopisarek dla młodzieży (*Księżniczka*, Kraków 1886, *Róża bez kolców*, Warszawa 1903).

Wartościowy materiał dla ukontekstowania kobiecego dyskursu niepodległościowego przyniesie zapewne analiza **prasy** przeznaczonej dla kobiet (o adresatkach informował tytuł lub podtytuł). Niektóre z nich były *stricto* kobiece, tzn. wśród wydawców, autorów, redaktorów nie było mężczyzn. Do roku 1918 ukazywało się ich całkiem sporo, żywot niektórych z nich był efemeryczny, inne zaś trwały przez ponad półwiecze. Redakcja jednego z takich czasopism przekonuje: „niewiasty [...] Są połową naszego rodu, wywierając przeważny wpływ nie tylko na drugą połowę, ale i na cały rozwój historii ludzkości”²⁹. Z kolei Maria Konopnicka, kierowniczka działu literackiego w tygodniku „Świt”, wprost nawoływała:

„Świt” ten nasz nic też innego nie chce, jak zbudzić kobietę. [...] Czas jej się zbudzić z ułudnych snów o życiu bez obowiązków, bez celu, bez zasług [...], powstać z rozleniwienia ducha [...]. Wielka praca ją czeka i w chacie – i poza jej progiem. Praca za wczoraj zmarnowane, za dziś spóźnione, za jutro dalekie³⁰.

²⁸ M. Stawiak-Osińska, *Ponętna, uległa, akurata...*, s. 191.

²⁹ Z.Z. Zaleska, *Czasopisma kobiece w Polsce (materiały do historii czasopism). Rok 1918-1937*, Warszawa 1938, s. 60.

³⁰ *Ibidem*, s. 93.

Można się więc spodziewać, że nowe widzenie roli kobiety będzie skutkowało intensywnym kształtowaniem pożądaných postaw. Najwłaściwsze i najcenniejsze poznawczo byłoby badanie tekstów publicystycznych, z założenia subiektywnych, jawnie agitujących za określonymi rozwiązaniami i propagujących określone konstrukcje tożsamości narodowych, trzeba jednak pamiętać, że z powodu cenzury (zwłaszcza w zaborze rosyjskim) praca narodowa zesłała do podziemi, zamknęła się w rodzinach i salonach prywatnych. Pośrednie jednak sposoby kształtowania odpowiednich postaw patriotycznych znajdziemy w czasopiśmie. Na uwagę zasługują przede wszystkim:

- „Pierwiosnek”, redagowany przez Paulinę Krakowową (autorkę poczytnych powieści dla młodzieży *Pamiętnik młodej sieroty* 1838, *Wspomnienia wygnanki* 1848), która zaprosiła do współpracy wyłącznie kobiety; magazyn ten położył wielkie zasługi w wychowaniu narodowym kobiet³¹;
- „Dziennik Domowy”, publikujący m.in. fragmenty powieści historycznych, artykuły wychowawcze, krajoznawcze, którego celem było „budzenie zainteresowań społecznych i politycznych”³²;
- tygodnik „Niewiasta”, gdzie pojawiały się sylwetki wybitnych kobiecych postaci historycznych (np. Anna Jagiellonka) i współczesnych (np. lekarka Elżbieta Bacwell)³³;
- pismo lat wojny, organ Ligi Kobiet Naczelnego Komitetu Narodowego „Na Posterunku”;
- „Bluszczy”, adresowane do inteligencji najdłużej wychodzące w Polsce czasopismo kobiece, cieszące się zasłużonym prestiżem i wywierające olbrzymi wpływ na formowanie „kultury kobiecej”. Autorka monografii czasopisma stwierdza, że „Bluszczy przed rokiem 1918 stawiał sobie za cel rozbudzenie i podtrzymywanie świadomości narodowej, podnoszenie poziomu kulturalnego, intelektualnego i świadomości obywatelskiej kobiet”³⁴. Maria Ilnicka³⁵, pierwsza redaktorka pisma, hołdując pozytywistycznym ideałom wychowania kobiet, uczyniła z niego jednak opiniotwórczy organ umiarkowanych emancypantek³⁶. Na łamach pisma zastanawiano się nad pozycją kobiety w nowej rzeczywistości społecznej, akceptowanymi wzorcami osobowymi w kontekście tradycji, formułowano

³¹ *Ibidem*, s. 34.

³² *Ibidem*, s. 37.

³³ *Ibidem*, s. 60.

³⁴ J. Chwastyk-Kowalczyk, „Bluszczy” w latach 1918-1939. *Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, Kielce 2003, s. 33.

³⁵ Na poświęconej M. Ilnickiej tablicy pamiątkowej w krakowskim kościele na Skalce widnieje napis „Boga czciła, ojczyznę kochała, w przyszłość narodu wierzyła”. Zob. Maria Ilnicka, Wikipedia, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Maria_Ilnicka.

³⁶ K. Kamińska, *Kwestia kobieca na łamach „Bluszczy” (1865-1885)*, „Prace Polonistyczne” 1978, s. 34, 105-131; *eadem*, *Zofia Węgierska – przyjaciółka poetów i paryska korespondentka „Bluszczy”*, „Prace Polonistyczne” 1977, s. 33, 171-184.

postulat doskonalenia się. Do ścisłych współpracownic „Bluszczu” należały Wanda Pełczyńska, Stefania Podhorska-Okołów, entuzjastka Narcyza Żmichowska, Eliza Orzeszkowa, Deotyma, Maria Konopnicka, symbol polskiej poezji narodowej.

Nie można też pominąć czasopism „Ster” czy wspomnianego wyżej „Świtu”, w których dochodziły do głosu poglądy emancypacyjne. „Rozwijający się ruch kobiecy domagał się równouprawnienia we wszystkich dziedzinach życia. Sprawy te nabrały dużego znaczenia w Królestwie Polskim w latach siedemdziesiątych XIX wieku, kiedy sytuacja społeczno-polityczna zmusiła kobiety do pracy na własne utrzymanie”³⁷. Niemało autorek uważało, że walka o niepodległość państwa i narodu jest nierozdzielnie związana z walką o równouprawnienie kobiet. To bardzo ciekawy i ważny wątek dyskursu niepodległościowego.

Tak wyznaczone główne tropy poszukiwań właściwości kobiecego dyskursu niepodległościowego muszą zyskać punkt odniesienia, którym będzie oczywiście męski dyskurs niepodległościowy. Nie chodzi przy tym o uznanie równorzędności tych dyskursów, ponieważ ta oczywiście nie istniała (i nie istnieje), ale o próbę uchwycenia specyfiki na tle, próbę dotarcia do – być może – alternatywnej wizji czy alternatywnego doświadczenia. Nie jest jednak wykluczone, że niepodległość i walka o nią – traktowane jako kulturowo męska sprawa – narzucały kobietom określone postawy, a kobiece wzorce zachowań, również językowych, ulegały poetyce patriarchy³⁸.

Przystępując do pracy, zdawałam sobie sprawę z rozległości podejmowanego zagadnienia, jednak ogrom źródeł oraz wielość możliwych i koniecznych do podjęcia wątków poskutkowało z jednej strony koniecznością selekcji, z drugiej – nieświadomymi pominięciami. Wypada mi tylko wyrazić nadzieję, że w trakcie realizacji badań wszelkie niedoskonałości wstępnego projektu zostaną usunięte.

Bibliografia

- Bednarz-Grzybek R., *Emancypantka i patriotka. Wizerunek kobiety przełomu XIX i XX wieku w czasopiśmie Królestwa Polskiego*, Lublin 2010.
- Bednarz-Grzybek R., *Zofia Seidlerowa (1859-1919) i „kwestia kobieca” na łamach „Bluszczu”*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2015, t. 34, z. 1, s. 157-179.
- Bukowiecka Z., *Jak Piastowie budowali Polskę*, Warszawa 1907, [online] <https://polona.pl/item/jak-piastowie-budowali-polske-opowiadania,MTEwMjA5MzE/6/#info:meta> data [dostęp: 20.02.2018].

³⁷ R. Bednarz-Grzybek, *Zofia Seidlerowa (1859-1919) i „kwestia kobieca” na łamach „Bluszczu”*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2015, t. 34, z. 1, s. 158 (157-179).

³⁸ Określenie A. Graff, *Poetyka polskiego patriarchy*, [w:] *Krytyka feministyczna*, Warszawa 2000, s. 340-349.

- Bukowiecka Z., *Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza*, Warszawa 1909, [online] <https://fbc.pionier.net.pl/id/nns5bd5> [dostęp: 20.02.2018].
- Bukowiecka Z., *Mała historia Polski*, Kraków 1906, s. 3-4, [online] <https://polona.pl/item/mala-historia-polski,NDczNw/2/#item> [dostęp: 20.02.2018].
- Chwastyk-Kowalczyk J., *„Bluszcz” w latach 1918-1939. Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, Kielce 2003.
- Dąbrowska D., *Udomowiony świat. O kobiecym doświadczaniu historii*, Szczecin 2004.
- Dubisz S., *Dzieje języka polskiego jako problem badawczy w pracy historyka języka*, „Poradnik Językowy” 2009, z. 3, s. 19-34.
- Franke J., *Polska prasa kobieca w latach 1820-1918*, Warszawa 1999.
- Graff A., *Poetyka polskiego patriarchy*, [w:] *Krytyka feministyczna*, Warszawa 2000, s. 340-349.
- Hawrysz M., *XVI-wieczny dyskurs polemiczny w świetle pism Grzegorza Pawła z Brzezin*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, t. 25 (45), nr 1, s. 45-59.
- Hawrysz M., *Polemika między Starowolskim i Przypkowskim. Przyczynek do badań XVII-wiecznego dyskursu wykluczenia i dyskursu tolerancji*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, t. 25 (45), nr 2, s. 45-60.
- Hoffmanowa K. z Tańskich, *Pamiętka po drogiej matce, czyli ostatnie jej rady dla córki*, Wrocław 1833.
- Iwasiów I., *Płeć jako niewyraźne, niewypowiadalne, niedefiniowalne*, [w:] *Literatura wobec niewyraźnego*, red. W. Bolecki, E. Kuźma, Warszawa [1998], s. 165-173.
- Kamińska K., *Kwestia kobieca na łamach „Bluszczu” (1865-1885)*, „Prace Polonistyczne” 1978, Seria 34, s. 105-131.
- Kamińska K., *Zofia Węgierska – przyjaciółka poetów i paryska korespondentka „Bluszczu”*, „Prace Polonistyczne” 1977, Seria 33, s. 171-184.
- Karowska B., *Druga płeć na wygnaniu. Doświadczenie migracyjne w opowieści powojennych pisarek polskich*, Kraków 2013.
- Kisielewska J., *Z Konarskich Zofja Bukowiecka. Życie i prace*, Warszawa 1923.
- Kłosińska K., *Écriture féminine. Rok 1974*, „Język Artystyczny”, t. 12: *Literatura kobiet, literatura kobieca, kobiecość w literaturze*, red. B. Witosz, Katowice 2003, s. 213-247.
- Kusiak-Brownstein A., *Płeć kulturowa, „doświadczenie” i wojna – kilka metodologicznych uwag o wykorzystaniu relacji wspomnieniowych*, [w:] *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturalne aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarcza, t. 9, Warszawa 2005, s. 409-420.
- Małochleb P., *Przepisywanie historii. Powstanie styczniowe w powieści polskiej w perspektywie pamięci kulturowej*, Warszawa-Toruń 2014.
- Niewiara A., *Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI-XX w.)*, Katowice 2010.
- Nora P., *Między pamięcią a historią: Les lieux de Mémoire*, „Tytuł Roboczy: Archiwum” 2009, nr 2, s. 4-12, [online] <http://www.staff.amu.edu.pl/~ewa/Nora,%20Miedzy%20pamiecicia%20i%20historia.%20Lies%20lieus%20de%20memoire.pdf> [dostęp: 20.02.2018].
- Olszewska M.J., *Człowiek w świecie Wielkiej Wojny*, Warszawa 2004.
- Papi J.T., *Obrazki z życia znakomitych Polaków i Polek*, Petersburg 1899, [online] <http://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=32412> [dostęp: 20.02.2018].

- Pekaniec A., *Czy w tej autobiografii jest kobieta? Kobięca literatura dokumentu osobistego od początku XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, Kraków 2013.
- Pekaniec A., *Uczestniczki, obserwatorzki, komentatorzki. Pierwsza wojna światowa w autobiografiach kobiet*, [w:] *Przed i po. Wielka Wojna w literaturach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. H. Gosk i E. Paczoska, Warszawa 2015, s. 281-293.
- Rejter A., *Barokowy romans wierszowany – problemy gatunku i dyskursu. (Na przykładzie „Wizerunku złocistej przyjaźni zdrady” Adama Korczyńskiego)*, „Język Artystyczny” 2010, t. 14: *Wymiary tekstu – perspektywy interpretacji*, s. 57-83.
- Rejter A., *Dialog w staropolskiej literaturze popularnej – między potocznością a polifonią dyskursu*, [w:] *Czas i konwersacja. Przeszłość i terażniejszość*, red. M. Kita, J. Grzenia, Katowice 2006, s. 131-145.
- Rejter A., *Romans barokowy – analiza dyskursologiczna wobec granic gatunku. Na przykładzie twórczości Hieronima Morsztyna*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5: *Gatunek a granice*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2015, s. 199-209.
- Rejter A., *Zagadnienia interkulturowości w diachronicznej refleksji nad tekstem i dyskursem*, [w:] *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachura, M. Smykała, Wrocław 2009, s. 249-262.
- Romanowiczówna Z., *Dziennik lwowski 1842-1930*, t. 2, Warszawa 2005.
- Siuciak M., *Dyskurs publiczny w perspektywie diachronicznej*, [w:] *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice 2016, s. 350-357.
- Siuciak M., *Polski dyskurs patriotyczny w prasie i w pismach okolicznościowych z drugiej połowy XVIII wieku*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2016, t. 23 (43), nr 1, s. 81-93.
- Siuciak M., *Przejawy dyskursu publicznego w dawnych tekstach prawnych*, „Język Polski” 2011, z. 1, s. 50-57.
- Siuciak M., *Średniowieczny dyskurs prawny – czyli o początkach stylu urzędowego*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny – dawniej i dziś*, red. U. Sokółska, Białystok 2011, s. 285-298.
- Stawiak-Osińska M., *Ponętna, uległa, akurata... Ideal i wizerunek kobiety polskiej pierwszej połowy XIX wieku (w świetle ówczesnych poradników)*, Kraków 2009.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Stan badań nad dziejami kobiety polskiej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1963, t. 7, s. 97-110.
- Zaleska Z.Z., *Czasopisma kobiece w Polsce (materiały do historii czasopism). Rok 1918-1937*, Warszawa 1938.

Kobięcy dyskurs niepodległościowy – źródła do badań

Streszczenie: Celem referatu jest wskazanie obszarów eksploracji, które – w założeniu – pozwolą zidentyfikować i opisać typowe dla kobiecego dyskursu niepodległościowego, rozumianego w duchu językoznawstwa polskiego i wyodrębnionego na podstawie kryterium tematycznego i kryterium nadawcy, semantyczne centra, leksykalne filary, skonwencjonalizowane konstrukcje i zabiegi językowe, a także odtworzyć profile najważniejszych pojęć, wartości itp. W opracowaniu wskazano istotność m.in. takich typów piśmiennictwa, jak: utwory o charakterze wspomnieniowym, pamiętnikarskim, kronikarskim opisujące wydarzenia I wojny światowej, prywatną korespondencję, piśmiennictwo historiograficzne (w wersji naukowej i popularnej), prace pedagogiczne, beletrystykę pedagogiczną, prasę.

Słowa kluczowe: dyskurs, niepodległość, kobięcy dyskurs niepodległościowy, korespondencja, literatura dokumentu osobistego, historiografia, beletrystyka pedagogiczna, prasa

Feminine independence discourse – sources for research

Summary: The aim of the study is to identify areas of exploration, which – in principle – will identify and describe semantic centers, lexical pillars, conventionalized constructions and language treatments, as well as recreate profiles of key concepts, values, etc. typical for women's independence discourse. The independence discourse is understood in accordance with Polish linguistics and distinguished on the basis of the thematic criterion and the criterion of a sender. The study indicates the significance of such types of literature as diaries, memoir and chronicle works describing the events of World War I, private correspondence, historiography (in the scholarly and popular version), pedagogical work, pedagogical fiction, and the press.

Keywords: discourse, independence, feminine independence discourse, correspondence, personal documentary literature, historiography, educational fiction, press